

بررسی رده اسلام و مشکلات آن

نوشته : محبوبه معمار طلوعی
کارشناس فهرست نویسی کتابخانه ادبیات دانشگاه تهران

مقدمه

امروزه در کتابخانه‌های جهان برای طبقه‌بندی کتاب‌ها، روش‌های گوناگونی به کار می‌رود مهم‌ترین و در عین حال علمی‌ترین روش‌های طبقه‌بندی در کتابداری روش دیویی و کنگره می‌باشند. این دو رده‌بندی برای کشورهای غربی تنظیم شده‌اند و طبیعتاً نیازهای مربوط به ادب و فرهنگ شرق را برآورده نمی‌کنند و با اینکه در اکثر کتابخانه‌های جهان بکار گرفته می‌شوند اما عدم کارایی‌شان در مورد موضوع‌های مربوط به ایران اعم از دین، فلسفه، تاریخ و جغرافی و زبان و ادبیات آشکار است. اولین مرکزی که این مسئله را احساس کرد و در این زمینه همت گماشت مرکز خدمات کتابداری بوده و تاکنون منشأ انتشار چندین گسترش مربوط به موضوع‌های گوناگون در زمینه تاریخ فرهنگ ایران بوده است.

روش تحقیق

روشی که در این تحقیق بکار گرفته شده است روش تحلیل محتواست. در این تحقیق سعی بر بررسی رده اسلام

براساس ویرایش ۱۸ و ۲۰ دیویی و گسترش رده اسلام در مرکز خدمات کتابداری و مشکلات آن صورت گرفته است.

هدف رده‌بندی

هدف اصلی از رده‌بندی کتاب در کتابخانه‌ها سهولت بازیابی و تسهیل دسترسی به هر نوع اطلاع و دانشی است که در کتاب‌ها و سایر رسانه‌هاست. بنابراین در کتابخانه وقتی اطلاعات را رده‌بندی می‌کنیم، منظور نشان دادن توالی موضوع‌ها و رابطه بین آنهاست به نحوی که بتوان به تسهیل امر بازیابی کمک کرد.

حدود و هدف رده‌بندی دیویی

رده‌بندی دیویی در سال ۱۸۷۶ تدوین شده اساساً برای تنظیم کتاب‌های موجود در کتابخانه آمریکا بوجود آمد. نظام رده‌بندی دیویی یک نظام فلسفی است هر موضوع از کل به جزء هدایت می‌شود که از یک روال منطقی برخوردار است. در این رده‌بندی شماره‌سازی به نحو پیچیده وجود دارد.

رده اسلام و حدود و هدف آن

همه علوم و معارف بشری را می‌توان به اعتباری به دو گروه مشخص تقسیم کرد. یکی دانش‌هایی است عام که به سرزمین و مردم و دینی تعلق خاص ندارد چون علوم طبیعی، فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی. دسته دیگر علوم و معارفی است که به اقلیم و کشوری یا مردم و ملتی یا آیین و مذهبی وابسته است چون دین، زبان ادب، تاریخ... در طبقه‌بندی‌های کتابخانه‌ای عموماً در این دسته اخیر از علوم کاپیتی‌هایی دیده می‌شود.

کار تدوین رده‌بندی اسلام در اصول کلی و اساسی، مبتنی است بر تقسیم‌بندی قدما از علوم اسلامی. در این رده‌بندی رعایت رابطه و نسبت موضوع‌ها و مطالب به یکدیگر و نیز منفک شدن جزء از کل و شمول کل بر جزء و ارائه تعاریف جامع در نظر گرفته شده است.

ویژگی‌ها و محدودیت‌های اسلام در رده‌بندی دیویی

از ویژگی‌های رده اسلام در رده‌بندی دیویی تقسیم‌بندی آن بر اساس تقسیم‌بندی قدما است و دارای پیوستگی منطقی است ولی به نظر نگارنده نیاز به بررسی بیشتری دارد که محدودیت‌های آن در ذیل آورده می‌شود:

- در بخش قرآن در شماره ۲۹۷/۱۸ که مربوط به تفسیر منتخبات قرآن (سوره و آیات) است اغلب دچار مشکل می‌شویم.

- در بخش حدیث نیاز به گسترش بیشتری داریم به ویژه در بخش متون احادیث البته با توجه به سرعنوان موضوعی فارسی.

- در بخش فقه در بخش مباحث و احکام حقوقی، اداری و سیاسی نیاز به توضیح بیشتر است. فرضاً در شماره ۲۹۷/۳۷۷: جهاد. احکام سلطانی در زیر مجموعه آن شهادت می‌باشد. آیا مربوط به شهید شدن است یا شهادت دادن؟

- در بخش کلام در شماره ۲۹۷/۴۱ مذاهب کلامی. در کتاب‌های قدیمی بحث کلام اهل سنت که مجموعه‌های کلی است و یا دو سه مذهب را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد، آیا همان شماره ۲۹۷/۴۱ را می‌گیرد؟

- در بخش اخلاق نیاز به بررسی و گسترش بیشتری است.
- در بخش آداب و رسوم مسلمانان مانند بخش اخلاق نیاز به گسترش و توضیح بیشتری است.
- در بخش تاریخ و جغرافیای اسلام موارد زیر قابل ذکر است:

۱- اغلب کتاب‌های تاریخ اسلام با تاریخ خلفا و حکومت‌های اسلامی با هم تألیف شده‌اند و گاهی در ۲۹۷/۹۱۲ رده‌بندی شده‌اند و گاهی در ۶۷۱۹۰۹/۹۱۷ و این دوگانگی کاملاً مشهود است.

۲- بخش سرگذشتنامه‌ها ۲۹۷/۹۲ نیاز به توضیح بیشتری است که واقعاً چه افرادی در این شماره رده‌بندی می‌شوند چون گاهی کتاب‌ها در این بخش رده‌بندی شده‌اند و گاهی در ۱۷۶۷۱/۹۲۰ طبقه‌بندی شده‌اند.

۳- از جمله بخش‌هایی که واقعاً فهرست‌نویس را سردرگم می‌کند بخش زندگانی پیامبر است که نیاز به توجه دارد می‌توان سرگذشت پیامبر اسلام را در یک شماره واحد قرارداد زیرا اغلب کتاب‌ها تمام زندگانی پیامبر را یکجا آورده‌اند یا بررسی کرده‌اند بنابراین فهرست‌نویس سردرگم است که در کدام بخش زندگی پیامبر را رده‌بندی کند.
در نهایت به نظر نگارنده گسترش اسلام نیاز به بازبینی و گسترش تخصصی بیشتری دارد.

تقسیم‌بندی رده اسلام در دیویی ویرایش ۲۰

مبحث دین در طرح دیویی شماره ۲۰۰ را به خود اختصاص داده که اسلام در شماره ۲۹۷ مطرح می‌شود.
۲۹۷/۱ تئوری آن کتاب‌های مقدس و قرآن می‌باشد و ۲۹۷/۲ کلام و ۲۹۷/۳ و تقسیمات فرعی آن از فرقه‌های خاص، مکان‌های مقدس و اوقات مقدس و آداب و رسوم صحبت شده است. ۲۹۷/۴ تصوف و عرفان است و ۲۹۷/۵ مبحث اخلاق است که تا ۲۹۷/۵۵ شامل مباحث ایمان، روزه، نمازهای پنجگانه و حج و زکات می‌باشد. در تقسیم‌بندی شماره ۲۹۷/۶ به پیغمبر و خاندان نبوت و سازمان‌ها تخصیص یافته. شماره ۲۹۷/۸ به فرقه‌های اسلامی از قبیل سنی‌ها - شیعه‌ها و فرقه‌های منشعب از این دو اختصاص یافته و شماره ۲۹۷/۹ به تشکیلات مذهبی و باب و بهایی‌ها تعلق یافته است. این تقسیمات در ویرایش ۲۰ کاملتر شده‌اند و

برخی از موضوعات تقسیمات فرعی بیشتری یافته‌اند و شماره داده شده‌اند.

تقسیم‌بندی مرکز خدمات کتابداری

تدوین رده‌بندی اسلام با توجه به این واقعیت انجام شده که رده‌بندی‌های گوناگونی که هم اکنون در کتابخانه‌های کشورهای مختلف جهان بکار می‌رود و تقریباً همگی از غرب برخاسته‌اند با دیدی غربی به مسائل نگرسته و هیچ یک پاسخگوی نیازهای فرهنگ شرق و کشورهای جهان سوم نیستند. رده‌بندی‌های کنگره و دیویی آنجا که به بررسی شرق و مسائل خاص آن می‌رسند به ضعف می‌گیرند به پیروانشان این آزادی را روا دانسته‌اند که هر جا مجاز شمرند در چارچوب مقرراتی، جرح و تعدیل‌های لازم را در مباحث لازم بدهند و حاصل این آزادی گسترش‌هایی است که توسط مرکز خدمات کتابداری فراهم شده است. این مرکز برای اسلام همان شماره ۲۹۷ دیویی را انتخاب کرده و معتقد به همسانی با کتابخانه‌های جهان است. اما خیلی از کشورهای اسلامی و عربی شماره ۲۱۰ تا ۲۱۹ را بکار می‌برند و معتقدند که طبقه‌بندی دیویی تقدم و تأخر را برحسب نیاز کشورها تعیین کرده است و همچنین کثرت آثار اسلامی نسبت به کتب ادیان دیگر را نیز دلیل دیگر این کار دانسته‌اند. تقسیم‌بندی گسترش اسلام در مرکز خدمات کتابداری با آنچه در دیویی آمده اختلاف فاحشی دارد. این تقسیم‌بندی به نه بخش زیر تقسیم شده است:

- ۱- قرآن ۲- حدیث ۳- فقه ۴- کلام و عقاید ۵- فرق اسلامی
 - ۶- اخلاق اسلامی ۷- آداب و رسوم ۸- تصوف و عرفان ۹- تاریخ دین اسلام و تراجم
- این گسترش از شماره ۲۹۷/۰۹ تا ۲۹۷/۰۱ از تقسیمات استاندارد استفاده کرده و از شماره ۲۹۷/۱۹ تا ۲۹۷/۱ به بررسی قرآن - متون ، جزءها و سوره و آیات. علوم قرآنی. تفاسیر و تاریخ قرآن و تفسیر پرداخته است.

قرآن

شماره ۲۹۷/۱ متعلق به قرآن است تقریباً سعی شده تمام

مباحث مربوط به قرآن و علوم قرآنی آورده شود ولی با این وجود در حین کار بیشتر اوقات به این مسئله برخورد می‌کنیم که موضوع‌ها و شماره‌ها بقدر کافی جوابگو نیستند و کتاب‌هایی که فرضاً در باب یکی از مباحث نقل شده در قرآن، می‌باشد شماره‌ای نداریم که درست‌گویای موضوع کتاب باشد.

حدیث

این موضوع در تقسیم‌بندی رده اسلام تدوین کتابخانه ملی شماره ۲۹۷/۲ گرفته این تقسیم شماره‌های ۲۹۷/۰۹ تا ۲۹۷/۰۱ را از شماره‌های استاندارد با عملکرد خاص می‌پذیرد. شماره‌های بعدی انواع احادیث، کشف اللغات، فهرست‌ها، ترجمه، به زبان‌های عربی - فارسی و زبان‌های دیگر، علم الرجال، نقد حدیث، مجموعه‌ها و رواة و حفاظ را شامل می‌شود.

فقه و اصول

شماره ۲۹۷/۳ مختص به این موضوع است. در تقسیم‌بندی دیویی این شماره مربوط به عبادات است که این شماره در طرح رده‌بندی دیویی بسیار مختصر و کوتاه بیان شده است و فقط شامل ۵ الی ۶ شماره می‌باشد.

در شماره ۲۹۷/۳۰۱ تا ۲۹۷/۳۹۲۴ با تقسیماتش تقریباً سعی شده تمام مباحث فقه را شامل شود.

کلام

کلام در رده‌بندی دیویی شماره ۲۹۷/۲ را به خود اختصاص داده ۲۹۷/۲۰۴ کلام فرقه‌های خاص و ۲۹۷/۲۱ لغایت ۲۹۷/۲۹۱ مربوط به بحث‌های مختلف در کلام می‌باشد که بسیار مختصر است اگر تنها به این شماره‌ها در دیویی اکتفاء می‌شد بسیاری از موضوعات و بحث‌های کلامی و عقاید در اسلام بدون شماره می‌ماند. در صورتی که شماره ۲۹۷/۴ لغایت ۲۹۷/۴۹۲۴ در گسترش اسلام در کشور خودمان تدوین شده تا حدی می‌تواند پاسخگوی نیازهای فهرست‌نویسی و رده‌بندی کتاب‌های مربوط به این رشته باشد.

است. رده اخلاق در گسترش ما از شماره ۲۹۷/۶ تا ۲۹۷/۶۹۲۴ می‌باشد و برای کتابخانه‌های عمومی تا حدی برطرف‌کننده نیازها می‌باشد.

آداب و رسوم مسلمانان

در گسترش ما ۲۹۷/۷ تا ۲۹۷/۷۹ به آداب و رسوم مسلمانان که شامل ولادت، رضاع، زناشویی، اعیاد و جشن‌ها، مکان‌های خاص، عزاداری‌ها، اماکن مقدسه، روزهای خاص، مزارات، ادعیه و زیارتنامه‌ها و ... می‌باشد که این موضوع‌ها در دیوبی بعضی در ۲۹۷/۳ و بعضی دیگر در ۲۹۷/۵ ذکر شده‌اند.

تصوف و عرفان

این موضوع شماره ۲۹۷/۴ را در دیوبی اختیار کرده است در گسترش ما خیلی کاملتر از آنچه در دیوبی آمده بسط و تفصیل داده شده است. شماره ۲۹۷/۸ به این موضوع اختصاص پیدا کرده است و شامل بحث‌هایی در مورد تصوف و عرفان و فرق مختلف صوفیه و همچنین تاریخ تصوف و سرگذشتنامه‌های عارفان و صوفیان می‌باشد.

تاریخ و جغرافیای اسلام

۲۹۷/۹ به این تقسیم از گسترش رده اسلام تعلق دارد. تاریخ حکومت‌ها و خلافت‌های اسلامی در ۲۹۷/۹۱۲ و اسلام در مناطق مختلف در ۲۹۷/۹۱۶ آورده شده است. در دیوبی خیلی مختصر و حتی کوتاه‌تر از سایر موضوعات دیگر اسلامی راجع به تاریخ و جغرافیای اسلام اشاره شده است. ۲۹۷/۹ الی ۲۹۷/۹۹۹۴ بسط داده شده است. سیرت نبوی در سه قسمت: از میلاد تا بعثت، از بعثت تا هجرت و از هجرت تا وفات، خاندان پیامبر، همسران پیامبر، صحابه و تابعین، غزوات حضرت رسول، خلفای راشدین، ائمه اثنی عشر، ائمه دیگر، علما و مجتهدان چه در شیعه و چه در اهل سنت، سرگذشتنامه‌های فردی و جمعی و همچنین اسلام شناسان ذکر شده‌اند. اما اگر کسی بخواهد اسلام را در سلسله‌های مختلف تاریخ ایران در طی اعصار و قرون مختلف بررسی کند و شماره رده تعیین کند رده‌بندی دیوبی جوابگو نیست. یا مثلاً

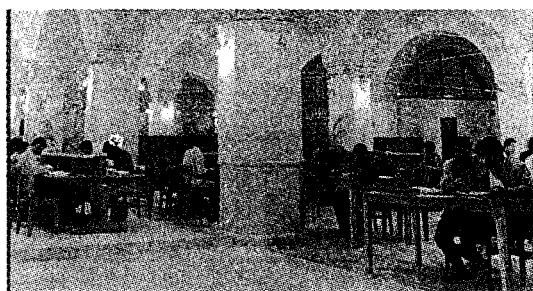
از شماره ۲۹۷/۴۱۲ تا ۲۹۷/۴۱۹ مذاهب کلامی، جبریه، معتزله، اشاعره، سلفیون، شیعه، امامیه اثنی عشریه، اسماعیلیه و سایر مذاهب دیگر آمده و مسائلی که اسلام با آنها روبروست و مقایسه اسلام و ادیان دیگر در این قسمت آمده و مباحث مربوط به نبوت و مهدویت ایمان، جبر و اختیار و قضا و قدر در قسمت کلام ذکر شده است.

فرق و مذاهب

در دیوبی شماره ۲۹۷/۸ به این تقسیم اختصاص دارد از شماره ۲۹۷/۸۱ الی ۲۹۷/۸۹ شامل مذاهب و فرق مختلف اسلام می‌باشد. کتابخانه‌های غربی به سبب عدم احتیاج و اطلاع زیاد بسط و تفصیلی نداده‌اند و تقسیمات این شماره چون مختصر می‌باشند، کتابخانه‌های ایرانی را جوابگو نیستند مثلاً فرق غیلانیه، عمریه، هذلیه و جبائیه و مزجنه و غسانیه و ... اصلاً در شماره‌های ۲۹۷/۸۹-۲۹۷-۲۹۷/۸ وجود ندارند. اما در گسترش رده اسلام که این موضوع از شماره ۲۹۷/۵ الی ۲۹۷/۶۴۴ را به خود اختصاص داده هر کدام از فرقه‌های فوق‌الذکر دارای شماره‌های خاص می‌باشند.

اخلاق

شماره ۲۹۷/۵ به اخلاق تخصیص یافته که کل آن از ۵ یا ۶ شماره تجاوز نمی‌کند. که بسیار مختصر است و بدلیل اصلی که قبلاً توضیح داده شد چندان جوابگو نیست و بطور کل گسترش ما، اگر چه بدانچه در اصل دیوبی هست بسیار مفصل‌تر است ولی باز هم برای کتابخانه‌های دینی و دانشکده الهیات و مراکز اسلام شناسی از کم و کاستی‌هایی برخوردار

اگر مناقب و مدایح منظوم پیمبر را بخواهیم طبقه‌بندی کنیم باید در ادبیات جای دهیم. و این یکی دیگر از مشکلات این رده‌بندی است. همچنین همانطور که قبلاً ذکر گردید در مورد زندگی پیامبر ممکن است فهرست‌نویس دچار سردرگمی شود و چون فهرست‌نویسی در کتابخانه‌های مختلف تحت تأثیر سلیقه‌های مختلف قرار دارد، در این مورد هم شماره‌ها گوناگون می‌شوند.

مشکلات رده اسلام در کتابخانه‌های ایران و نتیجه‌گیری

کار تدوین رده‌بندی اسلام در اصول کلی و اساسی مبتنی است بر تقسیم‌بندی قدما از علوم اسلامی، رده‌بندی علوم در تمدن اسلامی هم مورد توجه فلاسفه اسلامی بوده دانشمندان اسلامی با پیشرفت و توسعه علوم و اهمیت رده‌بندی و ایجاد سلسله مراتب پی بردند و مبادرت به رده‌بندی علوم مختلف کردند: گسترش اسلام که توسط مرکز خدمات کتابداری تدوین شده است نسبت به آنچه در اصل دیوبی است بسیار مفصل‌تر است و با این که از طبقه‌بندی‌های قدیمی علمای اسلامی الهام گرفته است، ولی خاص کتابخانه‌های عمومی است و برای کتابخانه‌های مدارس دینی و اسلام‌شناسی باید از طبقه‌بندی علوم اسلامی به شیوه‌ای استفاده کرد که جوابگوی بسیاری از کتاب‌ها که موضوع‌های آنان را به سختی می‌توان پیدا کرد باشد. مشکلات رده اسلام بسیار است چون رده‌بندی‌ها بیشتر برای نیازهای فرهنگی غرب بوجود آمده‌اند مطابق با مذهب و عقاید ما نیست و اهمیت زیاد به آن داده نشده است. برخی از این ناهماهنگی‌ها و مشکلات در بخش قبل در قسمت ویژگی‌ها و محدودیت‌های رده اسلام ذکر شده‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این قسمت لازم به یادآوری است با اینکه سومین ویرایش این گسترش در سال ۱۳۷۲ به چاپ رسیده است هنوز اشکالاتی در این گسترش وجود دارد. در نتیجه‌گیری بهتر است از پیشگفتار ویرایش سوم نقلی آورده شود چنانکه در این پیشگفتار نوشته شده است: «تدوین بخش اسلام در

رده‌بندی دیوبی موقعی انجام گرفت که ویرایش هجدهم دیوبی منتشر شده بود و مقدمه مبسوط (مرحوم) آقای طاهری بر مبنای آن ویرایش نوشته شده است. اکنون ویرایش بیستم دیوبی در دست است و بخش ویراستاری دیوبی در کتابخانه کنگره طی این مدت در بخش اسلام نیز تغییراتی چند داده است. ضمن بررسی دیوبی ۲۰ و مقایسه آن با گسترش فارسی به این نتیجه رسیدیم که متأسفانه هنوز بخش اسلام در رده‌بندی دیوبی از کاستی‌های آشکاری برخوردار است و گفته‌های آقای طاهری در مقدمه ویرایش اول همچنان صادق است». و چنانکه در ادامه می‌نویسد بخش ویراستاری دیوبی خود معترف این امر است و امیدوار هستند که در این راه گسترش فارسی مدنظر آنان قرار گیرد. همچنان در ویرایش بعدی به متون قدیمی‌تر توجه بیشتری شود زیرا در متون قدیمی نکاتی است که لازم است در گسترش اسلام به آن پرداخته شود.

در پایان ضروری است از تمامی استادان و کتابدارانی که در این راه قبول زحمت می‌کنند و برای حفظ فرهنگ کشورمان تلاش می‌کنند صمیمانه سپاسگزاری کنم.

منابع

- ۱- کاشفی، فرشته. رده‌بندی دهدهی دیوبی: جغرافیای ایران - ویرایش ۲ - تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۳.
- ۲- فانی، کامران. رده‌بندی دهدهی: تاریخ ایران.
- ۳- بنی‌اقبال، ناهید. دیوبی در بیستمین ویرایش، ۱۳۶۹.
- ۴- طاهری عراقی، احمد. رده BP اسلام (علوم دینی اسلام در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره). تهران: مؤسسات تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، ۱۳۵۸.
- ۵- حیدری، گیتی. رده‌بندی دهدهی دیوبی، ۱۳۶۹.
- ۶- طاهری عراقی، احمد. رده‌بندی دهدهی دیوبی: اسلام. تهران: کتابخانه ملی، ۱۳۷۲.